

Rahan valta ja kirkkojen sosiaalietiikka

Jussi Linnamo

Jaana Hallamaa (toim.) Simo Knuutila, Matti Kotiranta ja Antti Raunio: Rahan teologia ja Euroopan kirkot. Lopun ajan sosiaalietiikka. Atena Kustannus Oy, Suomen itsenäisyyden juhlarahaston julkaisusarja n:o 216, Juva 1999, 237 s., sid.

Kaikki tietävät, että Max Weber on selittänyt kapitalismin nousua protestantismilla. Pohjoismaiden yhteiskuntatieteiden piirissä ei ole sen sijaan mitään yhteistä tietovarantoa katolisen, ortodoksisen ja luterilaisen teologian sosiaalieteettisistä ongelmista. SITRA on tehnyt arvokkaan teon julkaistessaan neljän teologin käymän keskustelun Euroopan kirkkojen teologian pitkän linjan suhteesta markkinatalouden ja hyvinvointivaltion ideologian kiistaan. Arvioin teosta omalla teologian ja filosofian asiantuntemuksellani. Se perustuu vuosien 1939–42 lukion dogmatiikan opetukseen, jonka osallistumiseni sotatoimiin ajoittain keskeytti. Filosofiansa olen suorittanut vuonna 1951 kesäyliopiston approbaturarvosanan. Katolisuuden tuntemukseni pohjautuu tolpeläiseen tietoon isä Hieronymuksen suuresta konnuudesta. Teoksessa on kirkkojen sosiaalietiikkaa kuvattu Euroopan puitteissa. Amerikat, Aasian eri kulttuuripiirit ja pääosa Afrikkaa jäävät täten tämän keskustelun ulkopuolelle, niiden kristillisyyden laadusta ja asteesta riippumatta.

Euroopan kirkot ja aatteet

Teologina, keskiajan filosofian tuntijana ja Aristoteleen suomentajana Simo Knuutilalla on erinomaiset edellytykset kertoa eurooppalaisen sosiaalietiikan pitkästä ja kerrostuksellisuutensa takia ristiriitaisesta linjasta. Se kulkee antiikin maailmasta varhaiskristittyjen pelkästään tuonpuoleisesta kiinnostuneen yksilöetiikan kautta myöhäiskeskiajan yhteisö- ja yksilökeskeisen oppisuunnan väliseen kiistaan. Aristoteleen ajatuksissa hyvää elämää hakeva ihminen voi ainakin osittain sitoutua perheenjäsentensä, ystäväpiirin ja kaupunkivaltion kansalaisten hyvinä pitämiin yhteiskunnallisiin arvoihin. Eräät muut antiikin filosofiset oppisuunnat opettivat, että onnellisuuden edellytyksenä on irrottautuminen vallitsevista sosiaalisista kuvioista ja niihin sisältyvistä tunnejärjestelmistä. Kollektiivisuuden ja individuaalisuuden painotusten ero on siis antiikin perua. Tuomas Akvinolaisen tomistisessa teologiassa suhtauduttiin maallista onnea etsivän ihmisen pyrkimykseen periaatteellisesti myönteisesti. Johtavat fransiskaaneologit painottivat ihmisen vapaata tahtoa. Tästä syystä ihminen voi tehdä omia valintojaan Suositeltavin valinta oli elää Raamatun ja auktoriteettien moraalin mukaisesti. Ihmisen oli syytä pysyä erossa yhteiskunnan epäilyttävistä arvoista. Tomistien ongelmana oli soveltaa yhteen toisalta kokonaan maallisista asioista luopuva hengellinen perinne ja toisaalta Ateenan kaupunkivaltion arvoihin perustuva, tämänpuoleista elämää koskeva hyvän elämän teoria. Heidän vastustajiensa kanssa käymästä keskustelusta sai alkunsa käsitepari maallinen ja hengellinen. Usea suuri reformaattori oli saanut katolisen teologikoulutuksen ja tunsikin individualismin ja kollektiivisuuden vastakohtat. Luterilaisessa perinteessä on ajateltu, että ihmiset enimmäkseen noudattavat kohtalaisesti moraalivaatimuksia, ja että he ilman armon vaikutusta myös tekevät niin itsekkäistä syistä. Luterilaisen kristityn ei tarvitse tehdä hyviä töitä, mutta hän toimii silti järkevästi säilyttääkseen maallisen yhteiskunnan toimintakyvyn. Kalvinistinen näkemys kristityistä erityisenä Jumalan tarkoituksia toteuttavana tiedostavana etujoukkona on tarjonnut vahvan uskonnollisen identiteetin seurakunnan sisällä. Reformoidut eivät ole uskoneet yhteiskunnan sosiaalieteettiin velvollisuuksiin oman seurakuntansa ulkopuolella.

Katolisuuden subsidiariteetti ja solidaarisuuden vaatimus

Antti Raunion esseen alkuosan aiheena on roomalaiskatolinen sosiaalietiikka. Pohjoismaissa tunnetaan katolinen kirkkotoide paremmin kuin kirkon eettiset opetukset. Roomalaiskatolisen etiikan tuntemuksessa ovat puolestaan sukupuolietiikka ja sukupuolten tasa-arvo olleet vahvemmin esillä julkisuudessa

kuin sosiaalietiikka. Roomalaiskatolisuuden esille tuomat solidaarisuuden periaate ja subsidiaarisuus eivät ole olleet luterilaisen maailman yleistä tietoperinnettä. Roomalaiskatolisen kirkon uuden yhteiskunnallisen opetuksen lähtökohdaksi pidetään uuden ajan ensimmäisen "proletaaripaavin" Leo XIII:n ensyklikaa Rerum novarumia vuodelta 1891. Tästä kiertokirjeestä alkoi pitkän aikaa puolustusasemissa olleen roomalaiskatolisen kirkon suunnanmuutos suhteessa moderniin yhteiskuntaan. Leo XIII ei torjunut kapitalismia sinänsä, vaan sellaisen yhteiskuntakuvan, jossa työväestön asema ja olosuhteet jäisivät vain markkinavoimista riippuvaiseksi. Maailmassa ei vallinnut kirkon mukaan luokkataistelua. Maailma ymmärrettiin kokonaisuudeksi, jossa kaikilla oli oma enemmän tai vähemmän muuttumaton paikkansa ja yhteinen päämäärä. Tämän yhteisen päämäärän löytämisessä auttoi kirkollinen hierarkia, jonka johdossa oli paavi. Katolinen kirkko hyväksyi useita teitä yhteisen hyvän saavuttamiseen. Ihmisillä oli yhteinen luonnollinen moraalinen, mutta kirkolla oli lopullinen sananvalta maallisen vallankäytön kysymyksissä. Katolinen kirkko antoi sananvaltaa tämän ajatuksen hyväksyville maallikoille. Saksaa puhuvissa katolisissa maissa ja Italiassa on vahvoja kristillisdemokraattisia puolueita. Sosiaali(eettinen) markkinatalous on katolisen kirkon siunauksen saama yhteiskuntaa muuttava tai säilyttävä poliittinen aate. Katolisen sosiaaliohjelman lähtökohdaksi on se, että ihminen on itse vastuussa kaikinpuolisesta kehittämisestään, mutta hänen vastuunsa sekä oikeutensa on johdettava ihmisluonnosta ja sen pyrkimyksistä. Luonnollinen laki on kaikkialla pätevä ja se pitää yllä elämää, jalostaa maailman rikkauksia, mutta huolehtii myös yhteiskunnallisesta elämästä. Ihmisen luontoon kuuluu yhteisöllisyys. Yhteisöllisyyttä tarkastellaan solidaarisuusperiaatteen mukaisesti. Solidaarisuus tarkoittaa roomalaiskatolisuuden mukaan myös sitä, ettei toista yksilöä, ihmisryhmää tai kansakuntaa saa pitää pelkkänä tuotannon tekijänä tai välikappaleena.

Solidaarisuus kuuluu ensi sijassa perheille, kansalaisten vapaaehtoisille yhteenliittymille ja paikallisyhteisöille. Valtio ei voi vastata niistä solidaarisuustehtävistä, joita alemman asteen yhteisöt voivat hoitaa. Valtio ja yleensä julkinen valta on ainoastaan hätätilan viimeinen turvapaikka.

Anti-kommunistinen paavi Johannes Paavali II hyökkäsi vuonna 1991 kiertokirjeessään Centesimus annus hyvinvointipolitiikan kimppuun. Valtio oli puuttunut asioihin, jotka eivät sille kuulu subsidiaariteetin mukaisesti.

Katolisissa maissa köyhistä ja sairaista huolehtiminen on ollut pääasiassa kirkon toimintaa. Köyhien auttaminen antaa mahdollisuuden hyviin tekoihin. Köyhiä tulee hyvinä tekoina auttaa, mutta köyhyttä ei voida poistaa. Apostoli Luukas julisti köyhät autuiksi. Köyhyyden pyhittäminen edellyttää köyhyyden säilymistä osana pelastusjärjestystä ja yhteiskunnallista todellisuutta.

Yhteiskunnallisen vastuun jakautuminen Euroopan luterilaisessa ja reformoidussa maailmassa

Luterilaiset ja reformoidut kirkot saivat alkunsa 1500-luvulla. Uusien kirkkokuntien ensimmäiset toimintaympäristöt olivat kaupungeissa, joissa köyhyyden ongelmat olivat kipeitä tosiasioita. Kun luterilaisuus tai reformaatio valittiin kaupunkiyhteisön uskonnoksi, oli evankeliumia julistavan seurakuntajohdon vastattava katolisen kirkon asemasta sairaiden ja vanhusten hoidosta, löytölasten hengissä pitämisestä ja nuorten kouluttamisesta. Pulmasta selvitettiin perustamalla kaupungin yhteisiä kassoja, joihin "kunnallistettiin" katolisten kirkkojen ja alttarisäätiöiden varoja. Näiden tehtävien hoitamiseen jouduttiin myös keräämään maksukykyisiltä porvareilta veroja. Luterilaisten ja reformoitujen yhteisöjen oli haettava legitimitettiin verotukselle ja sen avulla "pakotetulle" hyvien töiden tekemiselle. Se taas saatiin kehittyvän teologisen sosiaalietiikan avulla.

Sekä luterilainen että reformoitu kirkko korostavat armoa. Hyvät työt eivät ihmistä auta. Kirkoilla ja seurakunnilla ei ollut liioin paavia, joka olisi neuvonut luonnollisen moraalin soveltamistapoja. Luterilainen kirkko opetti kahden regimentin oppia. Hengellisessä regimentissa Jumala vaikuttaa ihmiseen sisäisesti. Maallisessa regimentissa Jumala "kätkeytyy" maallisen kutsumuksen hoitamisen "naamioiden" taakse. Kutsumuksen hyvä hoito on myös ihmiselle osoitettavissa oleva osa Jumalan rakkaudesta. Luterilaisesti ajatellen kutsumustaan hoitava isä ja äiti, poliisi ja ylipormestari, esimies ja europarlamentaarikko, sosiaalivirkailija ja kansanedustaja on Jumalan välikäsi. Näiden naamioiden välityksellä Jumala vaikuttaa ulkoisesti, ruokkii ja hoitaa, säätää lakeja, valvoo liikenteen laillisuutta, suunnittelee sosiaaliturvaa, ratkaisee

valtiollisia konflikteja. Asettamalla ihmiset tällaisiin virkoihin Jumala pakottaa heidät toimimaan toisten hyväksi, etsimään oman etunsa asemasta toisten hyvää ja käyttämään järkeään hyvää edistävien keinojen etsimisessä. Ihminen saattoi olla tehtävässään noudattamatta kutsumustaan. Luterilaiset yhteisöt saivat tästä epäilemättä havainto-opetusta. Kelvoton viranhoito johtui syntiinlankeemuksesta ja perisyntistä. Hyvä kutsumuksen hoito ei puolestaan ollut hyvä teko eikä taivasosuuden pääsylippu, mutta hyvät kutsumuksen hoidot muodostivat tekosarjan, jolla Luojan luomaa yhteiskuntaa pidettiin koossa. Reformoitu kirkko ei ole samassa määrin kuin luterilainen osallistunut sosiaaliseen ja arvoteoreettiseen keskusteluun. Sen johtotähtenä on ainoastaan Raamattu. Yksityinen ihminen voi muodostaa oman sosiaalietiikkansa Raamattunsa avulla. Kalvinistinen kirkko oli seurakuntakeskeinen. Seurakunnissa vallitsi sekä demokratia että vankka kirkkokuri. Kirkkokuri ei ulottunut seurakuntaa ympäröivään ei-reformoituun yhteiskuntaan. Yhteistä kaikkia koskevaa sosiaalietiikkaa ei ollut. Yhteiskunnallinen toiminta haluttaisiin hoitaa seurakunnan välityksellä ja maallisen yhteiskunnan toivottaisiin muuttuvan raamattukeskeisen seurakunnan kaltaiseksi. Jollei se muutu, ei reformoiduilla ole siihen omaa politiikkaa. Yhteiskunnan järjestys on joko Raamattuun perustuvan etiikan ohjaama tai se ei ole sitä. Reformoitu teologia ei usko katolisten tavoin luonnolliseen moraalien. Reformoidussa maailmassa seurakuntaan kuulumattoman kutsumukseen ei kätkeydy Jumalan rakkauden toimittamisen naamiota. Populistisesti väitetään, että reformoidussa teologiassa hyväksytyt predestinaatio-opin mukaan pidettäisiin maallista menestystä ja autuuden varmuutta yhtäläisinä. Tätä ei Raunio täysin varmana myönnä. Sellainen oppi on epäilemättä olemassa ainakin eräissä Yhdysvaltain monilukuisissa reformoiduissa seurakunnissa.

Ortodoksien laupeus ja köyhyys

Kirjan lyhin essee on Matti Kotirannan esitys ortodoksien sosiaalietiikasta. Ortodoksien suurimmat teologit elivät Bysantin alkuvaiheessa. Siksi 300-luvun kirjoittajien sosiaalieettiset ongelmat ovat kokonaan toisia kuin sydänkeskiajan, alkavan renessanssin tai industrialismin maailman. Aikansa kaupunkilaistuneimpana Bysantti tosin oli ensimmäinen valtio, jossa kirkko toteutti systemaattisesti hyväntekeväisyyttä auttaen köyhiä, hoitaen sairaita ja antaen kansanopetusta. Ortodoksisen teologian sosiaalieettinen avainsana on laupeus. Ortodoksisen käsityksen mukaan kärsivä Kristus on tunnustettavissa kärsivissä ja puutteenalaisissa lähimmäisissä. Ortodoksien laupeus on kuitenkin vain teologien käsite. Laupeuden harjoittaminen on osa ihmisen hyveellistä elämää. Jos laupeutta ei harjoiteta seurakunnan yhteydessä, niin se on vain maallinen virkatoimi, parhaassakin tapauksessa teologisesti neutraali. Ortodoksi tarvitsee ehdottomasti köyhiä, jotta hän voisi harjoittaa laupeutta. Yhteiskunta, jossa puute olisi poistettu, olisi luonnonjärjestyksen vastainen. Ortodoksinen kirkko ei ole sanottavasti kiinnostunut julkisen vallan sosiaalisesta vastuusta, sillä se keskittyy hengellisiin edellytyksiin, joita ihmiset tarvitsevat toteuttaakseen laupeuden kautta yhteistä hyvää.

Kristillinen sosiaalietiikka ja markkinatalous

Kirjan pisin, postmodernein termein etenevä ja poleemisin osa on otsikoitu "kristinuskon kertomus ja eurooppalainen sosiaalietiikka". Jaana Hallamaa kysyy aluksi, tarvitaanko Euroopan ymmärtämiseksi kristinuskoa olosuhteissa, joissa Eurooppaa pidetään maailman maallistuneimpana alueena. Euroopan mentaliteettiin ovat vaikuttaneet teologian ohella myös valistuksen usko ihmisen mahdollisuuksiin vapautua luonnon ja ihmisen vajavuuden asettamista rajoituksista. Luonnon- ja lääketieteet ovat myös tärkeitä mentaliteetin tekijöitä, ei vain teologia. Ranskan vallankumouksen aatteet ovat luoneet mahdollisuuksia vapautua itseilmaisuudesta ja valinnanvapautta rajoittavista sosiaalisista ja poliittisista reunaehdoista. Postmodernismi on yrittänyt mitätöidä valistuksen ja Ranskan vallankumouksen aatteita. Se on tehnyt tieteen tuottamasta tiedosta ja uskosta sivistyksen, vapauden, veljeyden ja tasa-arvon merkitykseen vain erään kertomuksen muiden pienten kertomusten joukossa. Aatteiden valintamyymälässä on nykyisin yksi, jota väitetään pysyväksi, valintojemme ulkopuolella olevaksi ja niistä riippumattomaksi. Markkinatalouden väitetään mahdollistavan kaikki valinnat, jopa senkin, että me ylipäänsä voimme valita. Sen sijaan me

emme voi valita markkinataloudesta luopumista, emme sanottavasti sen rajoituksiakaan. Tämän ajatuksen mukaan on lähes mahdotonta valita sellaista sosiaalietiikkaa, joka mahdollistaisi solidaarisuuden ja taistelun köyhyydestä voittamiseksi. Vapaa valinnanmahdollisuus sulkeekin eräitä valintoja mahdottomina. Hallamaa arvelee, että koska uskonto ei ole yhteiskunnan enemmistölle enää yhteinen asia, se on tyrkätty vain yksityiseksi valinnaksi ja asiaksi. Tällöin on hyvän elämän ja moraalien välinen yhteys katkennut. Hänen mukaansa hyvinvointivaltion legimitaatiota ja sen ylläpitämisen motivaatiota koskevassa kriisissä on kysymys juuri tästä. On tietenkin epärationaalista vain yksilön rationaalisuutta johtotähtenä pitävän etiikan kannalta maksaa veroja, jos niitä käytetään pääasiallisesti muiden ihmisten ongelmien ratkomiseen. Jos markkina-rationaalisuus muuttuu ylimmäksi ja vaihtoehdottomaksi normiksi, ei kristilliselle sosiaalietiikalle jää lainkaan tilaa.

Jos uskonto katsotaan vain yksityisasiaksi, niin sen vaikutuksia yhteisössä vaikuttaviin, ihmisten toimintaa ja elämää ohjaaviin implisiittisiin arvoihin, päämääriin ja toimintamaksiimeihin, ei voida tarkastella. Eurooppalaisissa yhteiskunnissa harjoitetun sosiaalietiikan ja siinä eri perinteiden välillä vallitsevien erojen ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman kristinuskon ja sen eri tunnustuksellisten perinteiden tuntemusta.

Roomalaiskatolisen sosiaalietiikan oppien mukaan yhteiskunnallinen eriarvoisuus sellaisenaan ei ole paha asia. Tärkeätä on tarjota kaikille elämisen minimiedellytykset. Paavi voi ensyklikoillaan antaa ohjeita sosiaalietiikan oikeille ja markkinatalouden rationalismista poikkeaville tulkinnoille. Roomalaiskatolisessa maailmassa ei maallistuminen liene yhtä pitkällä kuin luterilaisessa. Roomalaiskatolisuudesta on siis vastavoimaa markkinavoimaideologialle. Ortodoksien mukaan köyhyys on välttämättömyys, muutoin estyy laupeuden teologinen tehtävä. Köyhyys ei ole ortodoksien kannalta ongelmallinen, sen olemassaolo sopii markkinatalouden etiikalle..

Reformaatio on maallistanut maailman. Reformaatio ei tunnista kerjäläisessä kärsivää Kristusta, eikä koe almuja hyvinä tekoina. Protestantti yleensä näkee kerjäläisessä merkin yhteiskunnan kyvyttömyydestä tarjota jäsenilleen hyvän elämän edellytyksiä. Protestantti ei voi tehdä kerjäläisestä oman uskonnollisen pätevyytensä välikappaletta. Reformaatio lukee, kuten väitetään, ihmisen autuuden saavuttamisen edellytykset hänen maallisesta menestyksestään. Reformoidulle on helpompaa kuin luterilaiselle olla osoittamatta sosiaalista vastuuta maailmalle. Reformoidun on syytä osoittaa vastuuta oman seurakunnan jäsenelle, ei ehkä ulkopuoliselle kerjäläiselle.

Luterilaisuuden mukaan oikeudenmukaisuutta vaativat ovat Jumalan asialla ja he voivat esittää Jumalan vaatimuksen myös yhteiskunnassa. Luterilainen kristitty ei hae hyviä tekoja, mutta hän saarnaa myös lakia. Hän sanoo sen, minkä kaikki ihmiset tietävät, mutta eivät aina muista; kaikille on turvattava sellaiset elämän olosuhteet, joissa armon vastaanotto onnistuu.

Luterilaiseen teologiaan sisältyy voimakas yhteisvastuun korostus. Uskonto ei tosin tuo lisätietoja maallisten ongelmien ratkaisuihin, mutta luterilaiset voivat vedota järkeen.

Yhteiskunnan ylläpitäminen ei vaadi yhteistä arvopohjaa tai pyrkimyksiä. Riittää, että luodaan rakenne, joka mahdollistaa jokaiselle arvopäämäärien toteuttamisen yrityksen ilman, että se rajoittaa muiden vastaavia pyrkimyksiä.

Hallamaan mukaan luterilaisen maailman maallistuminen on vaikuttanut siihen, että kristinuskon kertomus on hylätty yhteiskunnallisena kertomuksena, koska sitä ei voida pitää tosiasioita kuvaavana, vaan yhtenä arvovalintojen edellyttämänä maailmankatsomuksena. Silloin kun kristinopin kertomus ei ollut vaihtoehto, vaan ainoa oikea kuvaus olemassa olevasta todellisuudesta, se tarjosi sosiaalietiikan legitimiisyyden avaimet. Sen vaihtoehtona on markkinatalouden näkemys siitä, millainen maailman olisi oltava, jos markkinat toimisivat parhaalla mahdollisella tavalla. Taloudellinen menestys on korvannut iankaikkisen autuuden. Hallamaa kysyy, onko hyvinvointivaltio tullut tiensä päähän. Kristinuskon kertomuksesta ei ole enää maallistuneessa maailmassa kaikille yhteiseksi arvojärjestelmäksi.

Pääkysymyksenä on, mitä arvoja ja aineksia se yhä tarjoaa niille monille, jotka haluavat rakentaa hyvää yhteiskuntaa ja sosiaalietiikkaa. Meitä tähän pyrkiviä ei-teologeja on sen sentään yhä sadoissa miljoonissa. Sitä ainakin EU-Euroopan parlamenttien vaalit todistavat.

Ruokahalu kasvaa syödessä

Keskustelevat teologit ovat kirjoittaneet kirjan Euroopan kirkkojen näkökulmasta. Olisiko sanoma ollut toinen, jos Pohjois-Amerikan katolisuus, reformoitujen kirkkojen moninaisuus ja heikko luterilaisuus olisi otettu huomioon? Mitä on islamin etiikka almunannon velvollisuuksineen? Onko Japanin shintolaisessa ja buddhalaisessa sosiaalietyikassa joitakin eurooppalaisesta poikkeavia piirteitä? Miten näiden kulttuurien teologinen perinne on vaikuttanut niiden talouden järjestelmiin? Olisiko mahdollista, että SITRA julkaisi keskustelun näistä asioista, jos keskusteluun pystyviä, selkeästi kirjoittavia henkilöitä löytyy.

Teologit antoivat myös ekonomisteille haasteen.

Kansantaloustiede ei ole vain teknistä liiketaloustiedettä.

Kansantaloustiede on yhteiskuntaeettisesti neutraalia. Siinä on pohdittu yhteiskunnan toimivuuden edellyttämiä transaktiokustannuksia ja legitimiin sopimusjärjestelmän sitovuuden vaatimaa sosiaalipääomaa. Kansantaloustieteessä pohditaan säästättämisen aiheuttamia ulkoisia kustannuksia eli haittoja, joita maksaa joku muu kuin rationaalisesti toimiva tuottaja. Ekonomistit ovat pohtineet spill-over-ilmiötä eli sitä, että opetus- ja tutkimustoiminnan tuloksista voivat ilmaiseksi hyötyä muutkin kuin niiden tuottajat ja välittömät kuluttajat.

Vaikka kirjoittajat eivät ole kirjoittaessaan tehneet luterilaisina teologeina hyviä töitä, he ovat silti tehneet kutsuksenaan yhteiskunnallisen palvelun. Se voi selkeyttää tulevia keskusteluja ja muuttaa sanaa teoiksi. Minua jäi askaruttamaan, missä määrin esimerkiksi 1150–1250-lukujen varhaiskapitalismi, 1500-luvun renessanssi- ja reformaatioajan kasvu sekä katolisten maiden 1800-luvun kapitalismin jälkeenjääneisyys vaikuttivat kulloiseenkin teologiseen sosiaalietyikkaan. Oliko kana joskus ennen munaa?

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden lisensiaatti, entinen Kansantaloudellisen Aikakauskirjan päätoimittaja ja eläkkeellä oleva pankkitarkastusviraston ylijohdaja.

